

MÚHELY

HAMVAS ENDRE ÁDÁM

Kóρη κόσμου – A világ leánya¹

Bevezetés

A szöveg fordításához és a jegyzetekhez a következő kiadásokra támaszkodtam:

Corpus Hermeticum I-IV. Texte établi par A. D. Nock et traduit par A.-J. Festugière. Paris, Les Belles Lettres, 1946–1954. (A jegyzetekben az egyszerűség kedvéért a következőképpen hivatkozom rá: NF, kötet, majd oldalszám.)

Hermetica. I-IV. ed. et. trans. W. Scott (vol. IV. ed. A. S. Ferguson), Oxford, Clarendon Press, 1924–1936. (Továbbiakban: Scott, kötet és oldalszám. A negyedik kötetre Sott-Fergusonként hivatkozom.)

Das Corpus Hermeticum Deutsch I-II. Im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften bearbeitet und herausgegeben von Carsten Colpe und Jens Holzhausen. Stuttgart – Bad Cannstatt, 1997. (Továbbiakban: Colpe – Holzhausen, kötet és oldalszám.)

I. A szöveg

A Sztobaiosz *Anthologiójában* fennmaradt hermetikus töredékek (továbbiakban: SH. XXIII–XXVII.) több szempontból is figyelemre méltó szövegek. Az egyik, némileg különös jellemzőjük az, hogy bennük Hermész alakja kissé háttérbe szorul, mivel középpontjukban nem az a folyamat áll, melynek során Hermész adja át doktrínáinak főbb elemeit, hanem Ízisznek Hóruszhoz intézett tanításait tartalmazzák, amelyek azonban lényegében hermészi tanításokra mennek vissza. Ennyiben nem is annyira hermetikus szövegeknek, inkább „Ízisz-dokumentumoknak” lennének tekinthetők. Ugyanakkor a töredékek (az SH. XXV. kivételével) Sztobaiosznál hagyományozott címei mégis a hermetikus tradícióhoz kapcsolják azokat, így nincs alapunk arra, hogy a fragmentumokat végső soron ne tekintsük hermetikus szövegeknek – a hermetikus tradíciót így eléggé tágan értelmezve. A szövegek ilyen kategorizálása azért is indokolható, mert a *Corpus Hermeticum*ban is találhatók olyan szövegek (pl. CH. I. vagy CH. VII.), amelyekben Hermészre semmi sem utal: sem mint a dialógus egyik szereplőjére, sem mint a textus állítólagos szerzőjére – vagyis azt, hogy e szövegek

¹ A fordítás az OTKA, K 101503 számú, A misztika fogalma és hagyományai az európai gondolkodásban című pályázat keretében készült.

a *corpus* szerves részeit alkotják, csak a kézirati hagyomány garantálja. Különösen érdekes párhuzam a CH. XVI., amely az Ízisz-szövegekhez hasonlóan egy Hermész-tanítvány, Aszklépiosz tanításait tartalmazza. Ezzel el is érkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol a tárgyalt Ízisz-dialógusok hermetikus karaktere tapinthatóvá válik. Eszerint – ahogyan a *Κόρη κόσμου* (SH. XXIII.) 5. §-ban is olvasható – a szövegekben foglalt tanítások végső soron Hermészre vezethetők vissza, amennyiben magát Íziszt és Oziriszt is ő avatta be az isteni dolgok tudományába. (Vö. még *Κόρη κόσμου* 66–68. §.) A Hermész és Ízisz között lévő ilyen kapcsolatot minden bizonnyal nem a hermetikus szövegek szerzői kreálták; egy Diodórosz által is idézett felirat (Bibl. I. 27), illetve további szövegemlékek² is bizonyítják, hogy a hermetikus hagyományon kívül is ismert volt Hermész és Ízisz ilyen (tanító-tanítvány) kapcsolata.³

A sztobaioszi hermetikus töredékek közül a *Κόρη κόσμου* címen ismert dialógus mind formáját, mind pedig tartalmát illetően különösen érdekes. A fragmentum struktúrája, a textusnak helyenként következetlen szerkezete azt mutatja, hogy kompilációval van dolgunk, melyben eltérő hagyományokból származó több különböző szöveget állítottak össze egyetlen textussá. Ugyanakkor, ahogyan azt a Hermész és Ízisz közötti, már említett kapcsolatok mutatják, nem kell azt a feltételezést elfogadnunk, hogy a szöveg végső verziójának összeállítója egymástól gyökeresen eltérő hagyományokat kapcsolt volna össze. Inkább arról van szó, hogy egy drámai kozmológiai-lélektani mítoszban – a világ és a lelkek teremtésének, valamint a lelkek bukásának és lehetséges megváltásának történetében – kapcsolta egybe Hermész (az elmesélt mítosz legvégső forrása) és Ízisz (a beavató, aki a mítoszt feltárja) alakját. A szöveg struktúrájában lévő egyenetlenségek tehát nem annyira a történet és tartalom következetlenségeit tükrözik, mint azt, hogy a *Κόρη κόσμου* végső változatának összeállítója több forrást használt, és az ezek között lévő különbségeket és ellentmondásokat nem tüntette el teljesen, így a végső változatban tetten érhetők a különböző szövegek egymásra épülő rétegei közötti különbségek.⁴

Hogy az olvasó könnyebben áttekinthesse a dialógus struktúráját, alább röviden bemutatom a szöveg szerkezetének vázlatát NOCK – FESTUGIÈRE szövegkiadása alapján:⁵

² Vö. Antoine Salac: *Inscriptions de Kymé d'Éolide, de Phocée, de Tralles et de quelques autres villes d'Asie Mineure*, Bulletin de Correspondance Hellénique, LI., 1927, 379–380. Magyarul l. Hegyi Dolores (szerk.): *Görög vallástörténeti chrestomathia*, Budapest, Osiris, 2003, 118., Sarkady János fordítása.

³ A fennmaradt, ún. Ízisz-aretológiáknak (Diodórosz említett szövegét is beleértve) egymáshoz, illetve a hermetikus tradícióhoz való viszonyát illetően l. G. FOWDEN: *The Egyptian Hermes*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986, 46 skk., aki szerint a szövegek eredete a memphiszi papsághoz köthető, és valóban tartalmaz egyiptomi eredetű elemeket. A mi szempontunkból az eredet kérdése itt kevésbé releváns, mindenesetre bepillantást enged abba a folyamatba, ahogyan Thoth alakja is hellénizálódhatott; ennyiben nem mellékes adalék a hermetikus szövegek genealógiájára vonatkozóan.

⁴ Vö: A-J. FESTUGIÈRE: „Le style de la »Korè Kosmou«”, *Vivre et penser*, 1942/2., 15–57.

⁵ A. D. NOCK – A-J. FESTUGIÈRE (eds.): *Corpus Hermeticum I–IV*, Paris, 1946–1954, III. kötet, clxxviii–clxxix.

I. Bevezetés (Ízisz beszéde Hóruszhoz)

A. Preambulum (1. §)

B. Hermetikus bevezetés (2–8.§)

II. Hermész tanítása a teremtésről (9–63., 66. §)

A. A felsőbb világ teremtése (9–21. §)

B. Az alsóbb világ teremtése (22–63. §)

Ezen belül a szótériológiai rész: 53–63. §. Az emberi lelkek bűnei és az elemek kérései. Isten ígérete.

III. Ízisz és Hórusz aretológiája, visszatérésük az égbe

[IV. himnusz]⁶

Ahogy ez a rövid áttekintés is mutatja, a szöveg magja (II. rész) egy hermetikus tanítás a világ keletkezésére és a lelkek teremtésére vonatkozóan, amely a lelkek bukásának és a test börtönébe zárásának drámai mítoszával, illetve a teremtő Isten szótériológiai ígéretével teljesedik ki. A teremtésmítosznak egyik legkülönlegesebb része a világ és a lelkek megalkotásának leírása, amely egyrészt a platóni *Timaios*z parafrázisa, másrészt különös újraalkotása is, amennyiben a démiurgoszi aktust az alkímiai műveletek *terminus technicus*aival írja le.⁷ Mivel kardinális kérdés, hogy a lélek teremtését leíró szövegrészek milyen viszonyban vannak a *Timaios*z egyes paragrafusával, érdemes itt a bevezetőben szólnunk néhány szót a két dialógus-kapcsolatáról. A hermetikus szerző nyilvánvalóan mintaként használta a platóni szöveget, de sokkal inkább parafrázisról, mint pusztán újraírásról van szó. Ennek nyilvánvaló jele a lelkek megtestesülésének története, amely a *Κόρη κόσμου* egyik központi problémája. A hermetikus szöveg szerzője a platóni narratíva fontos elemeit használja fel: a teremtő isten ugyanúgy egy keverékből alkotja meg a lelkeket, annak különböző minőségű részeit használva fel, mint a platóni Démiurgosz. A *Timaios*zban a lelkek a világ keverékének maradványából jönnek létre, és másod-, illetve harmadrendűek (41d). A *Κόρη κόσμου*-ban ez a keverék nem a világlélek, hanem a *Meglelkesülés* néven említett entitás, ami a lelkek megteremtésének folyamatában lényegében ugyanazt a szerepet játssza, mint a világlélek Platónnál. Mint látható, e pontig a szerző lényegében megtartja a platóni teremtésmítosz narratívájának főbb elemeit. Ezután azonban jelentősen eltér mintájától. A *Timaios*zban nincs szó arról, hogy a lelkeknek valamilyen eredendően elkövetett bűnük miatt kellene megtestesülniük. Éppen ellenkezőleg, a halandó testbe kerülő lelkek önmaguk lesznek okai annak, hogy visszatérhetnek-e eredeti állapotukba vagy sem. A vétek

⁶ A himnusz nem maradt fenn, de a szövegből nyilvánvaló, hogy a dialógus végén annak kellett következnie. A szöveg szerkezetében fellelhető következetlenségeket (pl. stilisztikai problémákat, mint a következetlen igeidő-használat pl. a 3. és 66. §-ban) l. a jegyzetekben.

⁷ T. ZIELINSKI: „Hermes und die Hermetik”, *Archiv für Religionswissenschaft*, VIII., 1905, 356 skk.

tehát a testi létükben megnyilvánuló szabadságuk eredménye lesz. A *Kóρη κόσμου* kozmológiai drámájában ezzel szemben a lelkeknek éppen előzetes bűnük: elbizakodottságuk miatt kell halandó testbe költözniük, és csak ezután lehet reményük arra, hogy visszatérjenek az égbe. A lelkek előzetes elbizakodottságának képzete ugyanakkor alapulhat egy másik platóni forráson is, nevezetesen a Phaidrosz mítoszán, ahol a lelkek zuhanásának oka hasonlóképpen az, hogy testben való megszületésük előtt nem képesek tökéletesek maradni, sőt, éppen ezért veszítik el szárnyaikat és zuhannak a földre. (246 c skk.) A hermetikus szöveg kozmológiája szerint a lelkek alapvetően bűnösök, ezért hihetetlen kitartásra és isteni segítségre lesz szükségük ahhoz, hogy megváltást nyerjenek (38–39. §). Ezek fényében válik különösen fontossá a Mómosz-epizód (43–48.§) is, amelynek a funkciója zavarba ejtett egyes interpretátorokat.⁸ Ha Mómosz beszédét alaposabban szemügyre vesszük, az epizód szerepe az egész dialóguson belül világossá válik, hiszen Mómosz arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen lesz a lelkek állapota, ha testbe kerülve emberré kell válniuk. Egyrészt a már testből és lélekből álló ember hihetetlen erőfeszítéseket fog tenni, hogy birtokba vegye a földi világot, és tudásával újra jogot nyerjen égi lakhelyére, másrészt – éppen ennek ellensúlyaként – alá lesz vetve a végzet uralmának, amely szorongatni fogja szükségszerűségével. Az emberi állapot efféle kettőssége alapvető motívuma a hermetikus lélektannak.⁹

Ezt a mítoszt keretezi az Ízisz által elmesélt narratív előadás, amely egyrészt (a szöveg bevezetésében) az isteni tudás eredetéről és természetéről szól, másrészt egy olyan aretológia (a szöveg végén), amely Íziszt és Oziriszt mintegy kultúr-héroszokként mutatja be. Alapvetően tehát a központi mítosz hermetikus tanítása és az Ízisz által elmesélt kerettörténet adja a szövegnek két jól elkülöníthető réteget,¹⁰ amelyekben (mind a teremtésmítoszban, mind az Ízisz-aretológiában) többé-kevésbé jól azonosítható egyiptomi elemek húzódnak meg a hellenizált szöveg görög – főleg, ahogyan azt a timaioszi és a phaidroszi mítosz egyértelmű allúziói is mutatják, platonizáló – rétege alatt.¹¹ Összességében úgy tűnik, hogy a kompilátornak kellő ismeretei voltak mind az egyiptomi teremtésmítoszokat, mind a görög filozófia egyes tendenciáit illetően. Bármennyire is sokrétűek azonban a *Kóρη κόσμου* vélhető forrásai, a szöveg határozottan egyetlen szerző keze nyomát őrzi, ahogyan arra a dialógus stílusa és ritmizálása kapcsán már E. Norden¹² rámutatott: az író célja nemcsak a különleges tartalom, hanem az irodalmi érték megteremtése is volt. Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy a *Kóρη κόσμου* összevetve néhány egyéb, Sztobaiosznál fennmaradt hermetikus traktátussal – amelyek egyértelmű-

⁸ Vö. W. SCOTT: *Hermetica*, vol. III., Oxford, 1926, 535.

⁹ Vö. HAMVAS E.: *Az ember kettős természete az Asclepiusban*, Passim, 2003.

¹⁰ A szöveg különböző részeinek elkülönítésére R. Reitzensteintől kezdve többféle megoldási javaslat született, ezeket áttekinti NF a fragmentumhoz írott bevezetőben. Meglátásom szerint az NF által adott felosztás a legmegfelelőbb, mert meglehetősen jól áttekinthető, és megmutatja, hogy bár a szöveg kompiláció, szerkesztőjének jól látható intenciója volt, hogy egységes narratívát hozzon létre.

¹¹ Vö. W. BOUSSET: *Kore kosmou*, RE, 22, 1389 sk., FOWDEN: *The Egyptian Hermes*, 45 skk.

¹² E. NORDEN: *Agnostos theas*, Berlin, 1923, 65–69, főleg 66. o. I. jegyzet.

en az iskolai (doxografikus) szöveggyűjteményeket idéző száraz, egyszerű stílust használnak, és problémaközpontú megközelítést alkalmaznak – stilisztikailag jóval sokrétűbb és árnyaltabb irodalmi eszközöket alkalmazó szöveg. A dialógus tehát több szempontból is figyelmet érdemel; mind vallási-filozófiai tartalma, mind pedig irodalmi stílusa miatt.

A fragmentum összességében – a kompiláció néhány egyenetlensége ellenére is – egységes kompozíciónak tekinthető, és ez az egység nemcsak a szöveg stílusán mutatható ki, hanem tartalmán is, amely jól meghatározható üzenettel bír. Ennek magvát a már említett szótériológiai elemek és ezeknek a hermetikus gnózzal történő összekapcsolása jelzi. Mindezt Hermész kettős szerepe is hangsúlyozza: egyrészt ő az, akinek a Démiurgosz segítőjeként különlegesen fontos szerep jut az emberi nem megalkotásakor (30. §), másrészt, mint isten első emanációja, ő az isteni tudás első letéteményese az anyagi világban (5. §). Valójában tehát az Ízisz-Ozirisz aretológia jelentős szerepe ellenére a szöveg markánsan hermetikus irat marad, mivel Hermésznek (mint a test megteremtőjének, amely képes az értelem befogadására) különösen fontos szerep jut abban, hogy egyrészt a lelkek büntetésként a testbe kerülnek, másrészt viszont, hogy azon tudás (gnózis) által, amit részben feltár, részben elrejt az alatt lévő világban, lehetőséget ad az arra érdemes lelkeknek, hogy visszatérjenek eredeti honukba, az égbe (39. §).¹³

2. A *Κόρη κόσμου* cím lehetséges értelmezése

Mivel a dialógus címe nemcsak különös, hanem a szöveg egészének lehetséges értelmezése szempontjából sokatmondó is, a következőkben röviden kísérletet teszek a kifejezés interpretációjára. E kísérlet azzal kecsegtet, hogy a következő megjegyzések egy olyan új, plauzibilis magyarázat felé mutatnak irányt, amely asztrológiai megfontolások segítségével jelölheti ki az értelmezés útját.

A cím ezen lehetséges értelmezésének kulcsa az, hogy *Κόρη*-t Íszisszel azonosítjuk. Ez – a dialógus egészének kontextusát is figyelembe véve, tehát nem csak a címre koncentrálna – bizonyos asztrológiai vonatkozásokkal együtt lesz lehetséges. Érdemes előrebocsátani, hogy az ilyen tendenciák nem idegenek a hermetikus hagyomány egészétől sem: bizonyítható, hogy magát Hermészt is azonosították valamely égi jelenségként. Például a NHC. VI. 52. 61–62-ben Hermész arról beszél, hogy akkor kell türkiztáblára vénsi tanításait, ha ő maga a Szűzben, a Nap pedig a nappal első felében van, és azt a Mercurius tizenöt fokkal hagyta el. Ez egyértelműen asztrológiai utalás, mivel egyes források szerint a Mercurius exaltatiója a Szűz tizenötödik fokában van.¹⁴ Ez a konstelláció az ekkor született embereket bölccsé és okos írókká teszi, továbbá ennek hatására válnak képessé arra, hogy előre lássák

¹³ Pier Angelo Carozzi: *Gnose et sotériologie dans la „Kore Kosmou” hermétique*. In Julien Ries (éd.): *Gnosticisme et monde hellénistique: Actes du Colloque de Louvain-la-Neuve (11–14 mars 1980)*, Leuven, Peeters, 1982, 61–78.

¹⁴ Vö. NHC. VI. 52. 62, l. még W. HÜBNER: *Grade und Gradbezirke der Tierkreiszeichen. Der anonyme Trak-*

a dolgokat. E kijelentésből nyilvánvaló, hogy e helyen Hermészt nemcsak bölcsnek, hanem asztrális istennek is tekintik. A fentebb már idézett diodóroszi szövegben ehhez hasonló módon azonosítja Ízisz is magát a Kutya csillagképben lévő Szíriusz-Szóthisz csillaggal.¹⁵

Az interpretációnak ez az iránya segíthet értelmezni a címben szereplő Kóρη szó szerepét és jelentését is. Bár korábban is próbálkoztak azzal, hogy a Kóρη κόσμου kifejezést kozmológiai vonatkozásainak összefüggésében értelmezzék, éppen a párbeszéd egyik főszereplője, Ízisz alakja maradt problémás. Arról van szó, hogy az interpretáció során a κóρη szó másik, 'pupilla' jelentéséből indultak ki. Így ugyan egy a nyelvi kifejezés analógiáját figyelembe vevő megoldás született, amennyiben a Kozmosz pupillája így a napra vonatkozó, „az ég szemé” kifejezés analógiájára megalkotott szerkezet lenne, a megoldás azonban ekkor is csak az lehetne, hogy a dialógus címe a Nappal azonosítható Hóruszra utal.¹⁶

Az *Asclepius* kopt töredéke nyilvánvalóvá teszi, hogy Kóρη alakja kapcsolatba került a hermetikus hagyománnyal, míg a Diodórosz által idézett felirat támpontul szolgál ahhoz, hogy Íziszt asztrális istenségként magyarázzuk. A kérdés most már az, hogy a kétféle értelmezésnek van-e valamilyen közös pontja, vagyis Ízisz azonosítható-e valamilyen módon Kóρη alakjával. A megoldást ismét az asztrológiai elképzelésekben, közelebről pedig a Szűz csillagképnél kell keresnünk. Ismeretes, hogy ezt azonosíthatták Iustitiával, de Kóρη-val is, Egyiptomban pedig elterjedt nézet volt, hogy Ízisszel azonos.¹⁷ A Szűz csillagkép mítoszaihoz jelentős kozmikus szempontok is kapcsolódnak, mivel Diké istennőként szerepe van a világ rendjének fenntartásában, és ő az, aki az emberi nem romlása közepette is kitart a végsőkig, míg a Földre való visszatérése a kozmikus rend helyreálltát, vagyis az aranykor eljövételét jelenti.¹⁸ Ehhez az elgondoláshoz hasonlóak azok a képzetek, amelyekben a Szóthisszal azonosított Ízisz mint az új világperiódus megszületésének istensége jelenik meg, és kerül egyes ábrázolásokon a zodiákus, vagyis a világmindenség közepébe, nyilvánvalóan mint azt uraló kozmikus istenség.¹⁹

Azt látjuk tehát, hogy Ízisz alakját asztrológiai vonatkozásban több szempontból is értelmezni lehet: azonosítható mint Szóthisz, ugyanakkor mint a Szűz csillagkép is, Hermésszel pedig mindkét esetben kapcsolatba hozható. Közös továbbá

.....
tat De stellis fixis, in quibus gradibus oriuntur signorum. Quellenkritische Edition mit Kommentar, I., Stuttgart–Leipzig, Teubner, 1995, 64.

¹⁵ Diodórosz: *Bibliothéké* I. 27.

¹⁶ SCOTT, III., 475–476. Van olyan magyarázat is, amely szerint Ízisz az ég szemének, vagyis a Napnak pupillája, tehát ő az, aki az emberek felé közvetíti a Nap fényét. Vö. H. JACKSON: „Koré kosmou. Isis, Pupil of the Eye of the World”, *Chronique d'Égypte*, LXI., 1986, III–135. Ezzel Ízisz alakja a magyarázatban valóban nagyobb hangsúlyt kap.

¹⁷ KÁKOSY L.: *Egyiptomi és antik csillagbit*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 68–72.

¹⁸ Vergilius: *Eclogae* IV. 4–7.

¹⁹ KÁKOSY: *Egyiptomi és antik csillagbit*, 174. Mivel a Szóthisz (Szíriusz) csillag felkelése egybeesik a Nílus áradásával, az egyiptomiak úgy gondolták, hogy oka is az áradásnak, így a Szóthisz különleges jelentőségre tett szert.

a két értelmezésben az, hogy Ízisz-Szóthisz és a Szűz csillagkép is életadó kozmikus erőként jelenik meg. Ebből az aspektusból értelmezhetővé válik a dialógus címe, mivel a szöveg végén, egy olyan kozmikus katasztrófa leírása után, amelyet az emberi nem romlottsága okozott, arról olvashatunk, hogy a világ isteni rendje Ízisznek és Ozirisznek köszönhetően helyreállt, mivel újra megalapították az igazságosságot és az istenek tiszteletét.²⁰

A cím tehát a kozmoszt uraló istennőre, a Szűz csillagképben megjelenő Ízisz-Κόρη-ra utal, aki hatalmával fenntartja a világmindenség rendjét.

XXIII. fragmentum

Hermésznek a *Világ leánya* (*Κόρη κόσμου*) című szent könyvéből

1. Miután ezeket elmondta, Ízisz először is ambrosziából lévő édes italt²¹ töltött Hórusznak, amit a lelkek²² az istenektől kapnak. Ezután Ízisz szent beszédbe kezdett:

2. – Gyermequem, Hórusz! Mivel a csillagok karával koszorúzott égbolt fölött van az alatt lévő természetnek, és egy részében sem hiányzik belőle semmi abból,

²⁰ SH. XXIII. 64–68.

²¹ Mivel a szöveg eleje a kezdő mondat alapján feltehetően elveszett (*Ταῦτα εἰποῦσα...*), nem könnyű rekonstruálni a fő mítoszt keretező narratívát. Nem tudjuk, hol játszódik a történet (a Földön vagy az égben?) és hogy az ambrosziának mi lehet a szerepe. Mivel a szerző fontosnak tartja, hogy megjegyzeze, hogy a lelkek az istenektől ambrosziát kapnak, bizonyára van jelentősége a megjegyzésnek. Feltehetően igaza van Scottnak (III. 479 sk.), aki Diodórosz alapján (Bibliothécé, I. 25) a halhatatlanság italával azonosítja. Így a lelkek a boldog, megistenült vagy a tudásba beavatott lelkeket jelentik. Egyes gnosztikus csoportokban hasonló képzet jelenik meg, amikor az élet vizéről mint a tudás megvilágosító erejéről van szó. (Vö. KURT RUDOLPH: *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*, Edinburgh, T&T Clark, 230.) Ha az ambrosziát az istenek italaként értelmezzük, ez a párhuzam eléggé meggyőzőnek tűnik.

Az ambrosziából készült ital jelentősége több lehetséges interpretációt vet fel: az egyik, hogy a misztériumkultuszok rituális lakomájára, illetve a „halhatatlanság itálára” célozna a szerző. Van azonban egy, a CH-ban olvasható érdekes párhuzam is. A VII. traktátus elején a próféta a tudatlanság kevertlen beszédét említi, amitől a tudatlanok megrészegednek, és aminek a hatásától ki kell jőzanodni (Ποὶ φέρεσθε, ὠάνθρωποι, μεθύοντες, τὸν τῆς ἀγνωσίας ἄκρατον λόγον ἐκπιόντες... στήτε νήψαντες). Itt az ivás metaforája hasonló, amennyiben szövegünkben az említett ambrosziás ital a tudást és ezáltal a józanságot biztosítja annak, aki részesül belőle. L. még CH. I. 29: διδάσκων, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ σωθήσονται, καὶ ἔσπειρα αὐτοῖς τοὺς τῆς σοφίας λόγους καὶ ἐτράφησαν ἐκ τοῦ ἀμβροσίου ὕδατος.

Látható, hogy mindkét említett párhuzam egyazon értelmezést erősíti: az ambroszia feltehetően arra a rituális italra (ez a különböző rítusokban lehet bor vagy víz is) céloz, amely a tudást és az általa elérhető halhatatlanságot biztosítja. A rituális lakomákról és az italokról tömören I. W. BURKERT: *Ancient mystery cults*, Cambridge, Mass. – London, Harvard University Press, 1987, III–III2.

²² Nem tudjuk, milyen lelkekről van szó. Mivel a szerző később, az 5. §-ban Hermészt abban a különleges értelemben nevezi léleknek, hogy a halandókkal ellentétben ő volt az, aki alkalmas volt az isteni tudás befogadására, feltételezhető, hogy itt sem minden lélekről vagy éppen a halandók lelkeiről van szó, hanem a szónak speciális értelemben vett jelentéséről, mint a 'megvilágosodottak lelkei'.

ami a világ egészében most megtalálható, ezért szükségszerű, hogy a felül lévő létezők rendezték el, és teljesítették ki az alatt lévő természet egészét.

Hiszen az alatt lévő létezők nem rendezhetik el a fölül lévő világot. Ezért a kisebb titkok szükségképpen elmaradnak a nagyobb titkok mögött.²³ Mert az égi dolgok rendje hatalmasabb azokénál, amelyek alatt vannak; teljesen változhatatlan, és nem tárul fel a halandók gondolkodása előtt.

3. Ezért az alatt lévő s óhajtottak,²⁴ és félelem töltötte el őket, ha a fent lévő szépségére és örökkévalóságára tekintettek. Mert az ég szépsége méltó volt arra, hogy félelemmel vegyes csodálat töltse el azt, aki szemléli, hisz megmutatta az akkor még ismeretlen Isten képmását, és az éjszaka gyönyörű fenségét, amelyet olyan fény világít meg, amely ugyan kisebb a napénál, de mégis ragyogó, és a többi titkot, amelyek sorjában, az idő meghatározott rendje és körforgása szerint haladnak az égen, és bizonyos titkos kiadások útján elrendezik és serkentik az alatt lévő létezőket. És ekkor még csak a kölcsönös félelem és kérdések véget nem érő sora volt meg:²⁵ 4. És amíg mindenek alkotója másképpen nem akarta, a Tudatlanság uralkodott a mindenségben. Amikor pedig eldöntötte, hogy felfedi önnön valóját, vággyal²⁶ töltötte el az isteneket,²⁷ és még többet ajándékozott értelmüknek abból a fényből, amit szívükben hordtak, hogy először keresni akarják, majd vágyakozzanak arra, hogy megtalálják, majd pedig, hogy képesek is legyenek erre.

5. Hiszen ez, csodálatra méltó Hórusz, nem egy halandó sarjban született meg, hiszen olyan akkor még nem is létezett, hanem egy olyan lélekben, amelyben meg-

²³ A kisebb és nagyobb titkokat a *müsztería* terminus jelöli. A Κόρη κόσμου-ban a *müsztería* szó a csillagokra vagy a csillagokhoz kötődő istenekre utal, de homályos, hogy a „kisebb titkok” (amelyek itt egyértelműen a szublunáris szférában, vagyis az alatt lévő természetben vannak) kifejezés e helyen mire utalhat.

²⁴ A szövegben itt stilisztikailag törés mutatkozik. Úgy tűnik, a mondatot bevezető ἔνθεν logikailag nem kapcsolódik az előzményekhez, de még árulkodóbb, hogy a szerző időt is vált, jelen után múltra utaló időket használ, amit a szöveg eddigi struktúrája nem indokol.

²⁵ Vagyis, mielőtt Isten kinyilatkoztatta magát, és így lehetővé vált a tudás megszerzése, a mindenség szemlélése félelemmel töltötte el az alatt lévő természet elemeit. A mindenség megismerése és ezáltal mintaképének a fönti, isteni világnak a megértése csak akkor történhet meg, ha azt Isten is akarja. A szöveg itt meglehetősen rejtélyes, mivel az emberekről még nem esett szó, akkor pedig jogosan merül fel a kérdés: mire utal a τὰ κάτω (az alatt lévő) kifejezés, amire a tudatlanságnak ezt az állapotát vonatkoztathatjuk. Az 5. §-ban a szerző ki is mondja, hogy a halandók neve ekkor még nem létezett.

²⁶ Ti. annak a vágyát, hogy meg akarják ismerni őt.

²⁷ Kérdéses, hogy mely istenekre gondol itt a szerző. Plauzibilisnek tűnik NF. magyarázata (vol. III., cxxxvi skk.), akik szerint itt Hermészről és követőiről (ezért a többes szám!) lehet szó, akiknek az a feladata, hogy az isteni tudást meghonosítsák a földön. Ezt az azonosítást a következő paragrafus is megerősíti. Ez az értelmezés a szöveg egésze szempontjából is helyesnek tűnik, hiszen Ízisz és Ozirisz tulajdonképpen ezt a hermészi küldetést teljesítik ki, majd eltávoznak a földről, ahogyan ő. Talán a szöveg végének egy másik utalása (62. §.), miszerint az emberek bűneit a teremtő Isten egy másik emanációja fogja megtorolni, ugyancsak arra való célzás, hogy Isten első kiadása Hermész volt, akire a szöveg e helyen utal. Így a segítő istenek a legfőbb, teremtő Isten emanációiként lennének értelmezhetők.

volt az égi titkokkal való rokonság.²⁸ Ez a lélek a mindent tudó Hermész volt, aki látott mindent, megértette mindazt, amit látott, és képes volt feltárni és átadni azt, amit megértett. És feljegyezte mindazt, amit megértett, miután pedig feljegyezte, elrejtette, a legtöbbet pedig inkább eltitkolta, mintsem hogy kifecsegte volna, azért, hogy kutassák az eljövendő korszakok. 6. Ezután felszállt a csillagok közé, hogy kísérője²⁹ legyen rokonainak, az isteneknek. Követője pedig Tat volt, az ő fia és tanításainak örököse, majd nem sokkal később Aszklépiosz, vagyis Imuthész, Ptah-Héphaisztosz akarata szerint, és mindazok, akik a mindenben uralkodó Gondviselés akarata szerint az égi tudás igaz ismeretére törekedtek.

7. Hermész pedig megvédte magát a mindenség előtt, mivel nem adta át a teljes tudást fiának annak ifjúkora miatt, de napfelkeltekor, amikor keletre nézett, mindent látó szemével valami felismerhetetlen dolgot vett észre,³⁰ és ahogyan vizsgálódott, az a szilárd elhatározás érlelődött meg benne, hogy Ozirisz titkainak³¹ közelében helyezi el a kozmikus elemek szent jeleit;³² majd pedig imádkozott, ilyen-olyan

²⁸ A rokonság az eredetiben: *συμπάθεια*.

²⁹ *δορυφορεῖν*. A szónak van asztrológiai jelentése is (H. G. Liddell – R. Scott – H. S. Jones: *A Greek-English Lexicon*, Oxford – New York etc., 1996 [a továbbiakban: LSJ], 446.), ami valószínűvé teszi, hogy itt egy asztrális vonatkozásról lehet szó. Ezt az értelmezést támaszthatja alá egy párhuzamos szöveghely a Nag Hammadi-beli hermetikus traktátusok közül: „Fiam, akkor fogod megtenni ezt (ti. megérteni és feljegyezni Hermész tanítását), ha én a Szűzben vagyok és a Nap a nappal első felében van, és tizenöt fokkal hagytam el.” (NHC. VI. 52, 62) A szöveghelyre még az újabb, német kommentár sem hívja fel a figyelmet (COLPE – HOLZHAUSEN, II., 403. o. 215. jegyzet), pedig – ahogyan a bevezetésben láthattuk – az asztrológiai vonatkozásoknak különös jelentőségük lehet a szöveg egészének értelmezése szempontjából.

A kérdés az, hogy ezen a helyen ennek a speciális asztrológiai kifejezésnek van-e valamilyen jelentősége. A szó az égitesteknek egymáshoz való különböző viszonyára utal pályájukon, azaz az egyik bolygó egyes esetekben mintegy „követ” egy másikat. (Részletesen I. A. BOUCHÉ-LECLERCQ: *L'astrologie grecque*, Paris, 1899, 252 skk.) A szöveg tehát egyértelműen arra utal, hogy Hermész felemelkedett az égbe, és ott asztrális istenséggé vált.

³⁰ *ἔγνω ... τι ἀειδέε*. Nem világos, hogy mi lehet az a láthatatlan vagy felismerhetetlen dolog, amit Hermész megismer vagy megért. A problémára a kommentárok érdekes módon nem térnek ki (Scott kivételével, aki azonban szövegmegoldásra gyanakszik, így nem is tesz kísérlete a probléma megoldására). A legközelebbi párhuzam talán a CH. I. I. lehet, ahol a beavatandó arról számol be, hogy elmékedése közben valami szokatlan látványban volt része. A CH. I. folytatásából kiderül, hogy ez a különös látomás maga Poimandrész, aki az intelligibilis igazságokat feltárja a szerzőnek. Ha az idézett párhuzam helytálló, akkor itt is arról lehet szó, hogy Hermész valamilyen spirituális megismerésben, esetleg beavatásban részesült.

³¹ *κρύφια*. A szónak vallási konnotációi vannak, így például Mithrász misztériumaiban is szerepe volt a beavatandóknak bemutatott vagy átadott *κρύφια*-nak (NF. III. clv, 4. jegyzet). Ennek megfelelően itt Oziriszhez köthető szent tárgyakról, vagy ahogyan arra NF. a hivatkozott helyen gondol, Ozirisz múmiájáról lehet szó. Mindenesetre Hermész a tanításáról szóló szent iratokat valamilyen Oziriszhez köthető helyen, talán egy templomában rejthette el. (Vö. Scott, III., 491 sk.)

³² *σύμβολα*. A szó használatát talán egy iamblikhoszi hely (De myst. I. 21. 65.) világítja meg, ahol az apameiai filozófus a hieratikus rítusokkal kapcsolatban arról beszél, hogy ezeket az istenek a kezdetekkor alapították, és ha helyesen végzik őket, akkor az istenek intelligibilis és égi rendjét képesek utánozni. A teremtő (Démiurgosz, akit atyának is nevez) a létezőkre vonatkozó titkokat az égből

szavakat mondott, és felment az égbe. **8.** De nem illő, gyermekem, hogy befejezetlenül hagyjam ezt a beszámolót, el kell tehát mesélnem, hogy mit mondott Hermész, mikor elrejtette a könyveket. Ezt mondta tehát: „Szent könyvek, melyeket az én pusztulhatatlan kezeim írtak, amelyeket a romolhatatlanság szerével kentem be, maradjatok meg rothadás nélkül mindörökké és romolhatatlanul minden időben; ne vegyenek észre, és ne találjanak meg benneteket mindazok, akik csak bolyonganak e földön keresztül, míg az ősi ég létre nem hozza hozzátok méltó alkotásait, akiket a Démiurgosz lelkeknek nevezett el.”³³

Ezt mondta könyveinek, majd imádkozott műveiért, és elfoglalja a neki szentelt égöveket.

9. Közben elég sok ideig nem történt semmi, és minden rejtve maradt,³⁴ a természet³⁵ pedig meddő volt, gyermekem, mígnem azok, akik már megkapták azt a parancsot, hogy járják körbe az eget, elmentek a mindenség istenéhez, a királyhoz, és elmondták neki, hogy a létezők tétlenek, és hogy el kell rendezni a mindenséget, továbbá hogy ez csakis az ő feladata. Ezt mondták: „Kérünk Téged, hogy vizsgálj meg mindazt, ami most létezik, és azt is, ami majd ezután jön létre szükségképpen.”

10. Miután mindezt elmondták, felnevetett Isten, és azt mondta: „Legyen Természet!”³⁶ És hangjából gyönyörű, asszonyhoz hasonló létező keletkezett. Amikor az istenek meglátták őt, elcsodálkoztak, és Isten, az Ős-Atya a Természet nevet adta neki, és termékenységgel ajándékozta meg. **II.** Ezután tekintetét az égboltra emelte, és ezt mondta: „Teljesedjen ki mindenekben az ég, a levegő és az aithér!” Így szólt Isten, és így lett.

.....
aláüldött jelek által (*σύμβολα*) nyilvánította ki. Feltehetően itt is erről van szó: Hermész a földön elrejtette azokat a jeleket, amelyek önmagukba foglalják az isteni szféra intelligibilis igazságát. Azonban azt Iamblikhosz sem árulja el, hogy pontosan mit kellene értenünk a kifejezés alatt, inkább csak negatív módokon határozza meg: alaktalan, olyan, amit képpel nem lehet ábrázolni. Ez a magyarázat (Scott érvelésével szemben, vö. Scott, III., 490.) nem valószínűsíti azt az elsőre kézenfekvőnek tűnő feltételezést, hogy itt a hieroglif jelekről lenne szó.

³³ Ahogyan NF. (III., cxli) arra a 66. § alapján utal, itt feltehetően Íziszról és Oziriszról van szó, bár kérdéses, hogy miért nevezi őket a szöveg alkotásoknak és lelkeknek.

³⁴ Arról van szó, hogy a lenti világ még nem lett megformálva a fenti világ mintájára, és mivel a következő mondatban a szerző arra utal, hogy a természet még meddő volt, a mondatnak feltehetően kozmológiai értelme van: a világban lényegében már megvolt a létezők csírája, de a teremtés aktusára még szükség volt ahhoz, hogy a mindenség kialakuljon. Hasonló gondolat olvasható a CH. VIII. 3–4-ben is, ami a teremtést megelőző preegzisztenciális állapotot írja le. Eszerint amikor Isten megformálja az anyagot, testet ad neki, és az ideák minőségeivel látja el. Úgy tűnik, mindkét szöveg arra utal, hogy mielőtt a kozmosz „működésbe lendül”, potenciálisan már megvannak létének feltételei. Ha feltételezzük, hogy ez a kozmológiai leírás platonikus konnotációkat rejt, akkor az idő („az örökkévalóság mozgó képmása”) tétlensége arra utalhat, hogy a mindenség működése még nem teljesedett ki. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az égitestek már léteznek, hiszen az asztrális istenek mennek el a Démiurgoszhoz, hogy kérjék a teremtés művének elindítását. Ennek fényében különös kijelentés, hogy a világban „tétlenség” lenne.

³⁵ A természet megteremtésére csak ezután, a 10. §-ban kerül sor. Itt tehát feltehetően úgy kell érteni, hogy „a felső természet”, amelynek mintájára majd az alant lévő dolgok is meg lesznek teremtve.

³⁶ Vagyis a megjelenő teremtő erő.

12. A Természet pedig tanakodott önmagában, megértette, hogy engedelmeskednie kell atyja parancsának, 13. majd a Munkával egyesülve³⁷ egy szép leányt szült, akit Találékonyágnak³⁸ nevezett el. Isten létet ajándékozott neki, majd, miután megajándékozta őt, szétválasztotta mindazt, ami már létezett, és titkokkal (μυστήρια³⁹) töltötte el azokat, és a Találékonyágnak adta a hatalmat fölöttük.

14. Mivel pedig Isten többé már nem akarta, hogy a fönti kozmosz tétlen legyen, hanem úgy látta jónak, hogy lelkekkel töltse meg azért, hogy egyetlen részében se legyen mozdulatlan és tétlen, ezért hát hozzáfogott művéhez, alkotásának kezdetéhez pedig szent szubsztanciákat használt. Önnön pneumájából annyit vett, amennyi elég volt, és tűz segítségével egy intelligibilis keveréket alkotott,⁴⁰ majd más, ismeretlen anyagokat vegyített hozzá. Miután ezeket titkos szavak kíséretében egyesítette egymással, ezt az egész keveréket nagy erővel mozgásba hozta, míg a keverék felszínén fel nem pezsgett egy olyan anyag, ami finomabb, tisztább és ragyogóbb volt, mint az, amiből megszületett. Olyan áttetsző volt, hogy csak az Alkotó látta. 15. Bár a tűz égette, nem olvadt meg, amikor pedig a pneuma hatására elérte tökéletes állapotát, nem dermedt meg, hanem e keveréknek sajátos, csak rá jellemző állaga volt, amelynek jellege egyedülálló volt, és ami semmi máshoz nem volt hasonlatos. Ezt a keveréket Isten hozzá illő névvel Meglelkesülésnek [Ψύχωσησις] nevezte el, mivel ez megfelel hatásának; ennek habjából jónéhány ezer lelket hozott létre. Azt, ami e keverék felszínén keletkezett, rend és mérték szerint megformálta akaratának megfelelően, tudása szerint, miközben kimondta a megfelelő szót,⁴¹

³⁷ Πόνος. A Természet és a Munka kapcsolata a korábban meg nem formált anyag megmunkálását, vagyis a teremtés aktusát szimbolizálja, amelynek eredményeképpen lehetőség nyílik arra, hogy a tétlen anyagból aktív mindenség jöjjön létre. (Holzhausen, II., 407.)

³⁸ Εὑρεσις. Ennek következtében jöhetnek létre a létezők és mindaz a törvényszerűség, amely által Isten elrendezheti a mindenséget.

³⁹ Vö. 2. §.

⁴⁰ A mondat értelmezése a hagyományozott *νοερῶς τοῦτο πύρι μίξας* szavak lehetséges olvasatán és interpretációján múlik. Meineke a szöveg hagyománnyal szemben a *νοερῶ* olvasatot javasolta, így a rész értelme az lenne, hogy a Démiurgosz az intelligibilis tűzzel alkotott egy keveréket. Ezt a javaslatot a káldeus orákulumok (frg. 37, 4; 81) támasztják alá, ahol a *πύρ νοερόν* (ami sztoikus eredetű terminus) kifejezés előfordul mint kozmológiai princípium. Én a szöveg hagyományt fogadtam el, ami ugyancsak nehezen értelmezhető olvasatot eredményez, ahol így a keverék lesz intelligibilis, és nem a tűz. Mivel a lelkek keletkezésekor ennek a keveréknek központi szerep jut (vö. 15. §.), nem tűnik elfogadhatatlannak, hogy maga a keverék legyen intelligibilis, ezért talán nincs szükség szövegjavításra. Ahogyan arra NF. IV, 27. o. 50. jegyzet rávilágít, a szövegjavítást egyébként nem indokolja semmi sem.

⁴¹ μετ' ἐμπειρίας καὶ λόγου τοῦ καθήκοντος. A szöveg értelme lehet az is, hogy 'tudása a kellő mérték szerint'. Nehéz egyértelműen eldönteni, hogy melyik értelmezés a helyes. NF. az utóbbit, Colpe – Holzhausen az előbbit fogadja el. Mivel fentebb már volt szó arról, hogy a Démiurgosz valamilyen titkos szavak kíséretében alkotja meg a keveréket, elfogadhatónak tűnik az az interpretáció, hogy a *λόγος*-t itt is 'beszédnek', 'szónak' értelmezzük, ami mágikus kifejezések használatára utal. Az *ἐμπειρία*-t itt 'tudásnak' fordítottam, de feltehetően úgy kell értenünk, mint egy analógiát, ami a mesterembernek a gyakorlatban megvalósuló tudására utal.

hogy a lelkek csak annyira **16.** különbözzenek egymástól, [amennyire] szükséges volt. Hiszen a hab, amely az Isten által keltett mozgás hatására felbugyogott, nem volt teljesen egyforma, hanem felsőbb része jobb és teljesebb volt, mint a második, és annál minden tekintetben tisztább. S bár a második jóval kevésbé volt értékes, mint az első, sokkal jobb volt a harmadiknál. Majd a lelkek számát hatvan rendnyire teljesítette ki,⁴² de ezenfelül elrendelte, hogy mindegyik örökkévaló legyen,⁴³ mivel egy szubsztanciából valók voltak, amit egyedül ő tudott megalkotni. Az égi természet felső részében jelölte ki helyüket és területüket, hogy meghatározott törvény és illő rend szerint járják körül az ég tengelyét, és megörvendeztessék atyjukat. **17.** Így hát [a Teremtő] megállt az aithér gyönyörű talapzatán, magához szólította azokat, amik már léteztek, és ezt mondta nekik: „Ó lelkek, pneumámból és gondoskodásomból született szépséges gyermekeim, akiket saját kezeimmel hoztam a világra, most a mindenségnek szentellek benneteket. Hallgassatok szavamra mint törvényre, és ne érintsetek más helyet azon kívül, amelyet az én ítéletem jelölt ki számotokra. Ha ezt betartjátok, az ég mindig ugyanolyan lesz nektek, ahogyan a számotokra kijelölt csillagképek és az égi hatalommal (*ἀρετή*⁴⁴) teli trónusok is.⁴⁵ De ha akaratom ellen való lázadást szítotok, szent leheletemre⁴⁶ esküszöm, a keverékre, amiből alkottalak benneteket, és kezeimre, amelyekkel lelket adtam nektek, hogy hosszú rabságot és büntetéseket szabok ki rátok.

18. Így szólt Isten, aki az én uram is, és a keverékekkel összevegyítette a többi, egymással rokon természetű elemet, a vizet és földet, és mint az előbb, elmondott bizonyos titkos szavakat, amelyek hatalmasak voltak,⁴⁷ de nem hasonlítottak az elsőkhöz, majd pedig, miután nagy erővel mozgásba hozta és életet lehelt a keverékbe, vette a hasonlóképp felszínen úszó habot, amely már élénk színű és jól megalvadt volt, és megformálta belőle a zodiákus ember alakú részeit. **19.** Ami a keverékből maradt, a már kifejlődött lelkeknek⁴⁸ adta, és a következőket mondta e lelkeknek, akiket az istenek lakhelyére, a csillagokkal szomszédos helyekhez és a szent daimónokhoz hívott: „Alkossatok, gyermekeim, akik az én természetemből születtetek! Vegyétek művem maradékát, és alkosson mindegyikőtök valamit, ami illik természetéhez. Én pedig mintát adok nektek ehhez.” Majd fogta a keveréket, **20.** és a zodiákus körét szépen tagolva, a lélekhez tartozó mozgással összhangban rendezte el, azután kiteljesítette úgy, hogy az ember alakú égövek mellé helyezte sorjában a többi, amelyek állatokhoz hasonlatosak, majd mindenekre ható erővel ajándékozta meg azokat, és olyan lélekkel, amely bármit képes megteremteni,⁴⁹

⁴² Vö. SH. XXV. 11–13.

⁴³ Vagyis, bár a lelkek anyagának minősége fokaiban változott, e tekintetben nem volt különbség a lelkek között.

⁴⁴ A kifejezést itt mágikus értelemben használja a szerző. Vö. NF. IV. 29.o. 65. jegyzet

⁴⁵ Vö. Dániel 7:9, Máté 19:28, Jelenések 20:4.

⁴⁶ *πνεῦμα*.

⁴⁷ Mágikus értelemben.

⁴⁸ Vö. 16. §.

⁴⁹ A *πάντεχνον* eredetileg a tűz jelzője, amely a mesterségek alapvető eleme. Isten ilyen pneumát, vagy-

mert nemzόoka mindannak, ami az örökkévalóság során folyvást keletkezik majd. **21.** Ezután elment a lelkektől, megígérvén nekik, hogy látható alkotásaikhoz az ő láthatatlan pneumáját keveri, és mindegyiküknek olyan szubsztanciát ad, amely lehetővé teszi, hogy ugyanolyan utódjuk szülessen, mint ők maguk, azért, hogy mindegyikük nemzzen valami mást, ami rá hasonlít, és hogy sose kényszerüljenek arra, hogy mást hozzanak létre, mint amit egyszer már megalkottak.

22. – És mit tettek a lelkek, anyám?

Ízisz pedig így szólt: – Miután fogták azt, ami az anyagból már össze volt keverve, gyermekem, Hórusz, először töprengve vizsgálták, majd hódoltak az atya keverékének, és megpróbálták kikutatni, hogy miből lett összeállítva. Ezt azonban nem tudhatták meg egykönnyen. Majd, mivel megijedtek, hogy kíváncsiságukkal haragra lobbantják Atyjukat, nekiláttak, hogy végrehajtsák utasításait. **23.** Ezután az anyag legfelső részéből, amelyen szerfelett finom hab volt, megformálták a madarak nemét. Amikor pedig a keverék félig megszilárdult, és már eléggé tömör lett, megalkották a négy lábúak nemét, abból pedig, ami kevésbé volt könnyű, és aminek nedvességre volt szüksége ahhoz, hogy ússzon, a halakat teremtették meg. A maradék, hideg részből, ami legalul volt, a lelkek az élőlények új nemét, a csúszómászókat hozták létre. **24.** De a lelkek, gyermekem, minthogy alkottak valamit, most már túlzott elbizakodottsággal fegyverezték fel magukat, és megszegték a parancsot, mert túllépték a helyüket és területüket, és többé már nem akartak egy helyen maradni, hanem egyfolytában mozogtak, mert azt gondolták, hogy a halált jelenti nekik, ha ugyanott maradnak.

25. De a mindenség ura, Isten előtt nem maradt titokban az, amit tettek – ezt mondta nekem Hermész, amikor elmesélte mindazt, amit most én⁵⁰ –; meg akarta büntetni őket, és olyan bilincset akart készíteni nekik, amelyet fájdalommal hordoznak majd. És ekkor mindenek irányítója, az Úr úgy döntött, hogy megalkotja az ember formáját, hogy abban bűnhődjön a lelkek minden neme. **26.** Akkor pedig magához rendelt engem – mondta Hermész –, és így szólt: „Lelkemnek lelke és értelmem szent értelme, **27.** meddig látszik még ily szájalomra méltónak az alatt lévő természet, és meddig marad még tétlen mindaz, ami már létezik, és meddig lesz méltatlan a magasztalásra? Hívd hát végre ide az összes égi istent!” Ezt mondta Isten, gyermekem – így mesélte Hermész –, és azok jöttek parancsa szerint. „Nézzetek a földre – mondta – és mindenre a földön!” Ők pedig lenéztek, és legott megértették, mit akar az Úr. És amikor az ember teremtéséről beszélt nekik, rájöttek, **28.** mi az, amivel mindőjük meg tudja ajándékozni azokat, akik meg fognak születni.

Így szólt a Nap: „Még többet világítok majd.” A Hold azt ígérte, hogy akkor világít majd, ha a Nap befejezte útját; és azt mondta, hogy már megszülte a Félelmet, a is teremtő erőt ad a Zodiákus részeinek.

⁵⁰ A szöveg itt mintegy dramaturgiai fordulatot vesz: Ízisz arra utal, hogy neki most olyan szerepe van Hóruszsal kapcsolatban, amilyen szerepben Hermész Tattal és Aszklépiossal kapcsolatban szokott lenni a hermetikus könyvekben. (Colpe – Holzhausen, 428, 286. jegyzet.) Ez a szövegnek egyrészt a beavatási jellegét fokozza, másrészt pedig e ponton világossá válik, hogy a következő tanítások végső forrása is Hermész, tehát hogy lényegében hermetikus szöveggel van dolgunk.

Csöndet, az Álmot és azt, ami talán hasznára lesz az embernek, az Emlékezést.⁵¹ Kronosz azt válaszolta, hogy ő már atyja az Igazságosságnak és a Végzetnek.⁵² Zeusz így szól: „Hogy az emberek születendő neme ne háborúzzon örökké, a Jószerencsét,⁵³ a Reményt és a Békét nemzettem nekik.” Arész azt mondta, hogy ő már a Harc, a Harag és a Viszály atyja. Aphrodité nem habozott, hanem így szól: „Uram, én a Vágyakozást, a Gyönyört és a Nevetést adom nekik hű kísérőjükként,⁵⁴ hogy a lelkeknek, akik rokonaink, és a legsúlyosabb büntetést szenvedik el, ne kelljen még többet gyötrődniük.” Örvendett Isten, gyermekem, amikor ezt mondta Aphrodité. 29. „Én pedig – mondta Hermész – megalkotom az emberi természetet – így szóltam⁵⁵ –, és rájuk bízom a Bölcsességet,⁵⁶ a Mértékletességet,⁵⁷ a Meggyőzést,⁵⁸ az Igazságot; a Találékonyaságban⁵⁹ mindig velük leszek, és azoknak a halandó életét, akik az én égőveim⁶⁰ alatt születtek, örökké segíteni fogom (hiszen azok az égővek, amelyeket az Atya, az Alkotó az én fennhatóságom alá osztott, a Megértés és Értelem égővei), méghozzá a leginkább akkor, ha a csillagok mozgása, amely uralkodik rajtuk, egybehangzó lesz mindegyikük természettől való erejével.”⁶¹

⁵¹ A német kiadás szövegjavítást javasol: a *τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ἔσεσθαι ἀνωφέλη Μνήμην* helyett *ἂν ὠφέλη* olvasat alapján értelmezi a szöveget. A kérdéses helyen én is ezt a javaslatot fogadtam el, mivel meglehetősen nehezen értelmezhető az, hogy az emberek számára miért is lenne haszontalan az emlékezés. Az emlékezés képessége az *Asclepius*-ban is pozitív emberi képesség, mivel megkönnyíti azt, hogy az ember megragadhassa az isteni dolgokat (11. §), és az emberi értelem is ettől függ (32. §). Ez a két párhuzamos szöveghely alapos okot ad, hogy elfogadjuk Colpe – Holzhausen javaslatát, amit a szöveghagyomány egyébként nem támogat (429. o. 290. jegyzet). Hasonló javítást javasolt egyébként Meineke is, ő az *ἀνωφέλη* helyett a *πανωφέλη* változatot ajánlotta. Az égíteteknek az emberekre gyakorolt hatásáról a sztobaioszi gyűjteményben I. SH. XXIX, bár e hexameteres költemény hermetikus eredete vitatott.

⁵² Δίκη és Ἀνάγκη.

⁵³ Τύχη.

⁵⁴ A görögben *ἐπιζευξέω*. E körülírással érzékeltetem, hogy Aphrodité ajándéka több, mint egyszerű adomány: mindezt mintegy „hozzáköti” az emberekhez.

⁵⁵ Úgy tűnik, hogy a narratíva itt fordulatot vesz, hiszen Hermész egyes szám első személyben kezd beszélni. E közvetítés problematikussága a 32. §-ban lesz látható, ahol nem egyértelmű, hogy Ízisz vagy Hermész beszél-e. Az olvasónak figyelnie kell, mert a textusban többszörös áttétel van, Ízisz tudósít az eseményekről, és e ponton, ahol Hermész szavait idézi, egyszersmind a hermészi én-formulát is megtartja. Igaz, ez a megoldás Nock javításán alapul, aki *ἔφη*-t írt a kézirati hagyományban lévő *ἔφη* helyett. A probléma másik kézenfekvő megoldása Scotté, aki ezt a részt kirekesztette a szövegből.

⁵⁶ Σοφία.

⁵⁷ Σωφροσύνη.

⁵⁸ Πείθω.

⁵⁹ Εὐρεσις.

⁶⁰ A Szúzról (I. 28. jegyzet) és az Ikrekről (ezek a Mercurius házai), illetve a Rákról lehet szó. Ez utóbbi uralkodó istene Mercurius.

⁶¹ Arról lehet szó, hogy az emberi természet egyeseket alkalmassá tesz arra, hogy olyan tulajdonságaik legyenek, amelyek megfelelnek a Merkúr bolygó hatásának. Ezt a hatást erősítik bizonyos asztrológiai bolygóállások. A Szúz tizenötödik fokában van a Mercurius exaltatio-ja (vö. BOUCHÉ-LECLERCQ: *L'astrologie grecque*, Paris, 1899, 195.); illetve a *Fortitudo*, ami az itt születetteket bölcsé, okos írókká és a jóslás képességével rendelkezőkké teszi. W. Hübner: *Grade und Gradbezirke der Tierkreiszeichen. Der*

Örült Isten, a világegyetem ura, amikor hallotta ezeket, és elrendelte, hogy szülessen meg az emberi nem. **30.** Én pedig – mondta Hermész – anyagot kerestem, amely alkalmas volt arra, hogy felhasználjam, és szólítottam az Urat. Ő akkor megparancsolta a lelkeknek, hogy adják nekem a keverék maradékát. Amikor megfogtam, úgy találtam, hogy teljesen száraz. Ezért a keverékhez sokkal több vizet használtam,⁶² amennyire az anyag megújításához szükség volt, hogy az így alakított matéria könnyen oldható, híg lett, és nem állt ellen a megformálásnak, hogy ne kapcsolódjon hozzá az értelem, amit még nem töltött el erő. Ezután megformáltam az anyagot, ami szép volt, és örvendeztem, amikor a művemre néztem, és hívtam az Urat lenről, hogy nézze meg. Ő pedig megnézte, örült, és megparancsolta a lelkeknek, hogy testesüljenek meg.

31. A lelkek akkor először is elszomorodtak, mert megértették, hogy ez büntetés a számukra. – **32.** Én⁶³ bizony elcsodálkoztam a lelkek beszédén. (Figyelj, gyermekem, Hórusz, mert titkos tanítást hallasz, amit ősünk, Kaméphisz Hermésztől, minden dolog krónikásától hallott, <én pedig> Kaméphisztől, mindenek őstől,⁶⁴ amikor megtisztelt engem a Tökéletes Feketeséggel.⁶⁵ Te magad pedig most tölem hallod.) – **33.** Akkor tehát, csodálatos és nagyhírű fiam, amikor már éppen úgy volt, hogy a test börtönébe lesznek zárva, némelyikük csak siránkozott és jajveszékelt, mint a vadállatok, amelyek korábban szabadok voltak, de most majd keserű fogságban élnek, és erőszakkal vonszolják el őket megszokott és kedves pusztaságukból. Küzdenek, ellenállnak és nem engedelmesskednek legyőzőjüknek, hanem ha megadná nekik a sors, halálba küldenék azokat, akik elfogták őket; némelyikük öreg áspiskígyóként sziszegett, **34.** egy másik pedig éles hangon kiáltozott, és nem tudott mit mondani, hanem hangosan sírt, és egyfolytában fel-le forgatva⁶⁶ azt, ami majd a szeme lesz, így szólt: „Ég, létünk forrása, aithér és aéer, és az Uralkodó Isten kezei és szent pneumája, és ti, istenek szemei, ragyogó csillagok, és a Napnak és Holdnak fáradhatatlan fénye, akik a kezdetektől fogva testvéreink vagytok, ti mindannyian, akiktől el lettünk szakítva kegyetlenül, mily bajokat szenvedünk el?! És azután,

.....
anonyme Traktat De stellis fixis, in quibus gradibus oriuntur signorum. Quellenkritische Edition mit Kommentar, I., Stuttgart–Leipzig, Teubner, 1995, I. 64.l. A Nag Hammadi hermetikus szöveg szerint Hermész fia is akkor fogja megérteni atyja tanítását, ha ha ő a Szűzben van, és azt Hermész tizenöt fokkal hagyta el. A párhuzam azért is fontos, mert Hermész ott is megjelenik mint asztrális istenség. (NHC. VI. 52. 62.)

⁶² Ti. a keverék eredendő arányához, ezt tehát Hermész most megváltoztatja.

⁶³ Nem világos, hogy itt újra Ízisz szól, vagy még Hermész beszél arról, hogy csodálkozott.

⁶⁴ Plutarkhosz szerint (De Iside 359d) Thébaiban tisztelt istenség, aki nem született és nem is fog meghalni.

⁶⁵ τῷ τελείῳ μέλανι. Feltehetően a Fekete Földre (Egyiptom) utal. A kifejezéshez és ahhoz az elképzeléshez, hogy Egyiptom úrnője Ízisz, l. PGM, VII. 492–493: ἐπικαλοῦμαι σε, κυρία Ἴσι, ἢ συνεχώρησεν ὁ Ἄγαθος Δαίμων βασιλεύειν ἐν τῷ τελείῳ μέλανι, τὸ ὄνομά σου.

⁶⁶ A lelkek ekkor még nem testesültek meg, így szemük sem lehet. Ugyanakkor érdekes, hogy a szöveg arra utal, mintha a lelkeknek lenne valamilyen érzékelő része, amelyből a megtestesülés után a szemek kialakulhatnak. Másrészt az is lehet, hogy metaforikus kifejezéssel van dolgunk, és a „forgatja azt, ami majd a szeme lesz” kifejezéssel a szerző itt egyszerűen a lelkek zavarodottságára utal.

hogy elszakadtunk mindattól, ami nagyszerű és ragyogó, e szent égi szférától és ettől a boldog élettől, amiben az istenekkel együtt volt részünk, még nagyobb lesz nyomorúságunk, mert be leszünk zárva e becstelen és alávaló földi hajlékba! **35.** Ó, mi nyomorultak! Milyen nagy bünt követtünk el? Mi lehet méltó erre a büntetésre? Milyen vétkek⁶⁷ várnak még ránk, szerencsétlenekre? Mi mindent fogunk megtenni gonosz reményeink miatt, hogy gondoskodjunk vizenyős és gyorsan felbomló testünk szükségleteiről? **36.** Szemünk alig hagy majd helyet lelkünknek,⁶⁸ amely már nem tartozik Istenhez, és mivel a benne lévő vizes és kerek természettel⁶⁹ oly keveset látunk majd atyánkból, az égből, örökké csak panaszkodunk, mert nem látjuk már őt. [És így szólt Orpheusz: »Azzal látunk, ami ragyog, szemünkkel semmit sem látunk.«]⁷⁰

Ó, mi nyomorultak! Elítéltek minket, és már nem részesülünk a látás adományában, mert fény nélkül nem adatik meg nekünk, hogy lássunk. Hiszen ez csak testrész, és már nem a szemünk! Milyen nyomorultak leszünk, mert majd halljuk az égben fúvó, velünk rokon természetű szeleket, és nem lélegzünk együtt velük.⁷¹ Ez égi világ helyett a szív nehéz tömege vár ránk otthonunkként.⁷² **37.** Megöl a bánat minket, mivel örökre elszakadunk innen, hogy a mélybe szálljunk. Urunk, Atyánk és Alkotónk, ha már ennyire nem törődsz alkotásaiddal, legalább szabj határt fájdalomunknak, és méltass minket néhány szóra, amíg még láthatjuk ezt a mindenünnen ragyogó világot!”

38. A lelkek, gyermekem, Hórusz, elérték könyörgésükkel, amit akartak. Mert odajött az Úr, leült az Igazság trónjára, és ezt felelte kérésükre:

„Lelkek, a Szerelem és a Végzet (Ανάρκην) uralkodik majd felettetek,⁷³ mert velem együtt ők uralnak és irányítanak mindent. Ti pedig, lelkek, akik engedelmességek el nem múló hatalmamnak, tudjátok meg, hogy amíg bűn nélkül éltek, az ég tere-

⁶⁷ ἀμαρτίαι. A lelkek panaszának leírását vö. CH. X. 20 skk., ahol hasonló gondolattal találkozunk: a lelkek a testben még távolabb kerülhetnek eredeti állapotuktól, amennyiben újabb és újabb bűnök elkövetésére kényszerülnek. Ennek a folyamatnak nincs megnyugtató, racionális magyarázata, a bűnös lélek egyre inkább elmerül a bűnben.

⁶⁸ Vagyis azáltal, hogy a lélek a testbe kerül, csak korlátozott mértékben fogja tudni szemlélni az intelligibilis világot, mert a testi szemek – a lélek szemeivel ellentétben – jóval kevésbé, csak korlátozott módon képesek érzékelni, hiszen a léleknek így mindössze szűk rés juthat, hogy az égi világra tekintsen.

⁶⁹ A pupilláról van szó. A körülményes körülírás az emberi test említett megalkotásával lehet összefüggésben, ahol – ahogyan láttuk – a nedves elem túlsúlyba került, mintegy megbontva az eredeti keverék arányát.

⁷⁰ Feltehetően egy orphikus töredék. Glosszaként kerülhetett a szövegbe, minden bizonnyal arra utal, hogy nem a szemünkkel, hanem a szemünkben lévő tűzzel látunk.

⁷¹ A szövegben itt szójáték van: a szelek – vagy lelkek (*pneumata*) –, amelyek az égben fújnak, akikkel a lelkek majd nem tudnak együtt lélegezni: συμπνεύω. Másrésztől annak, hogy a lélek kapcsolatban állhat a szelekkel, az orphikus szövegekben vannak párhuzamai. Szerintük a lelket a szelek viszik, és a lélegzéssel jut be a testbe. Vö. frg. 27 Kern.

⁷² Az eredeti görög szövegben a fenti és alatt lévő világ ellentétét a párhuzamos mondat szerkesztés is kiemeli, amit egy alliteráció fejez ki a mondatkezdő οἶκος és a mondatzáró οἶκος között.

⁷³ Tim. 42a3 skk. Erősz és Ananké különösen fontos szerepéhez a vonatkozó párhuzamokat l. NF. III., 36–37., 133. jegyzet.

it lakjátok majd.⁷⁴ De ha egyikőtök okot ad haragomra, akkor egy másik hely lesz kijelölve nektek, halandó testben,⁷⁵ hogy abban lakjatok. **39.** Ám ha az ellenetek felhozott vádak jelentéktelenek lesznek, elhagyjátok majd a hús halandó börtönét, és könnyek nélkül üdvözlitek újra hazátokat, az eget. De ha nagyobb bűnöket követtek el, és nem végzitek be azt, amiért a testbe kerülnétek, többé nem lakhattok az égben, sőt még emberi testben sem, hanem folyton-folyvást vándoroltok majd az egyik oktalan állat testéből a másikéba.”⁷⁶

40. Miután ezt mondta, gyermekem, Hórusz, mindegyiküket pneumával ajánlékozta meg,⁷⁷ majd újra megszólalt: „Nem találomra és nem véletlenszerűen szabtam meg törvényemmel változásaitokat,⁷⁸ hanem hogy rosszabb legyen, ha valami olyat tesztek, ami nem illő, és hasonlóképpen, hogy jobb legyen, ha szándékaitok olyanok lesznek, melyek méltók származásotokhoz. Én magam leszek felügyelőtök és őrzőtök,⁷⁹ és senki más. De tudjátok meg, hogy korábbi tetteitek miatt vár rátok a megtestesülés ezen büntetése. **41.** Ahogyan már mondtam, különböző testekben különbözőképpen születtek újra, testetek felbomlása jótétemény lesz és korábbi boldogágókatok jelenti. Ha olyat szándékoztok tenni, ami nem méltó hozzám, elmétek megzavarodik, olyannyira, hogy helytelenül fogtok gondolkodni, mert azt gondoljátok, hogy a büntetés jutalom, a jobbá válás pedig becstelenség és gőg. De akik igazságosak közületek, és képesek elérni azt

⁷⁴ A szöveg e helyen mintha némileg ellentmondana az előző résznek, hiszen úgy tűnik, Isten különbséget tesz a lelkek között: némelyek – amelyek bűn nélküliek maradnak – az égben maradnak, míg a többinek meg kell testesülnie. A lelkek különböző osztályainak előzménye feltehetően a *Timaios* 69d skk, ahol az alkotó istenek ügyelnek arra, hogy a lélek különböző részei (a halandó és a halhatatlan) ne ugyanolyan módon érintkezzenek a testtel. Talán a lélek részeinek ilyen megkülönböztetése vezet itt a lelkek különböző osztályainak (bűnös vagy büntetlen) elkülönítéséhez. Másrészt a szöveg nem oldja fel az ellentmondást, hiszen a következőkben (39.§) a lelkek közötti különbséget az jelenti, hogy földi – tehát megtestesült – életükben milyen tetteket fognak végrehajtani. Itt tehát úgy tűnik, hogy minden léleknek testet kell ölteni, csak vannak olyanok, amelyek megérdemlik, hogy visszatérjenek az égbe. (Vö. NF. III., cc skk.)

⁷⁵ Vö. Tim. 69d–e. A platóni szöveghely megvilágítja a kérdéses szövegrész értelmét is: ott ugyanis a lélek halandó része kerül a test belsejébe, hogy el legyen különítve az isteni részektől, vagy ne mocskolja be azt.

⁷⁶ Vö. CH. X. 8.

⁷⁷ Talán igaza van Scottnak, aki szerint a pneuma jelentését itt vö: CH. X. 13-ban: „Az emberi lélek mozgog, (mintha valami kocsi vinné); mégpedig a következőképpen: az értelmet a józan ész viszi, a józan ésszt a lélek, a lelket pedig a lehelet, amely, miközben keresztülmegy az ereken, ütőereken és a véren, mozgatja az élőlényt, és bizonyos értelemben hordozza azt.” Itt a pneuma talán a sztoikus terminussal rokon, és az a vitális princípium, amely lehetővé teszi, hogy az intelligibilis lélek megjelenhessen az anyagi testben. A vitális princípium azt jelenti, hogy a pneuma a testben keletkező tüzes anyag, vagy ’kipárolgás’, amely az artériákban található, és biztosítja az életet. Ez az orvosi elméletekből átvett elképzelés igen elterjedt lett a filozófiában is. Vö. A. A. Long: *Hellenisztikus filozófia*. (Ford. Steiger Kornél) Osiris, Budapest, 1998. 199 skk.

⁷⁸ A változás arra vonatkozik, hogy a megtestesült lelkeknek büntetést vagy jutalmat kell-e kiérdemelniük tetteik következményeként, és ennek megfelelően hogyan változik majd meg állapotuk.

⁷⁹ A Teremtő itt mint a test börtönében sínylődő lelkek börtönőre jelenik meg.

a változást, ami az istenihez vezet, 42. emberi testbe lépve igazságos királyokká, igazi filozófusokká, [...] városalapítókká és törvényhozókká, igaz jósokká, okos herbáriusokká [orvosokká], az istenek legbölcsebb prófétáivá, tapasztalt zenészekké, bölcs asztronómusokká, megbízható madárjósokká, papokká válnak, akik pontosan mutatják be az áldozatot, tehát azzá lesznek, amit méltónak és szépnek találtak. A madarak között az ilyen lelkek sassá lesznek, mert az nem ijeszti el rikoltással fajtársait, nem eszi meg azokat, és nem tűri, hogy jelenlétében egy másfajta állat egy gyöngébbnek ártson, mert természete szerint a sas igen igazságos.⁸⁰ A négylábúak között oroszlánokká lesznek, mert az oroszlán erős állat, a természete fáradhatatlan, halandó testében pedig valamiképpen a halhatatlan természet szerint él. Ugyanis az oroszlán nem fárad el, és nem alszik. A csúszómászók között siklókká lesznek, mert ez erős és hosszú életű élőlény, hibátlan, azonkívül még teljes mértékben emberszerető is, könnyen megszelídíthető és nincs mérge, és ha megöregedett, megfiatalodik, ez pedig az istenek természetéhez illik.⁸¹ A vízi állatok közül delfinek lesznek, mert ezek együtt éreznek azokkal, akik a tengerbe estek; azokat, akikben még van élet, kiviszik a szárazföldre, akik pedig meghaltak, meg sem érintik, ámbár a legfalánkabbak a vízi élőlények közül.” Ezeket mondta Isten, majd romolhatatlan Értelemmé lett.⁸²

43. Miután ezek megtörténtek, gyermekem, Hórusz, egy hatalmas Szellem⁸³ emelkedett fel a földről, testének nagysága és gondolatának ereje felfoghatatlan volt, és ámbár tudta mindazt, amiről kérdezősködött – egyébként teste emberi formájú, szép, méltóságteljes, egyszersmind szerfölött szilaj és félelmetes volt –, ő tehát, amikor látta, hogy a lelkeknek nyomban testbe kell költözniük, ezt mondta: 44. „Mondd, istenek írnoke, Hermész, mi lesz a nevük?” Mikor pedig Hermész azt válaszolta, hogy „Ember”, így szólt: „Te mondtad, Hermész, hogy nagy merészség megalkotni az embert, aki szemével kíváncsiskodik, nyelvével fecseg, aki hallani akarja mindazt, amihez nincs köze, aki mohó szaglász, és semmi sem szab határt annak, hogy próbára tegye érintése erejét.⁸⁴ Eldöntöted, ó, Alkotó, hogy hagyod, hogy gondtalan legyen, jóllehet eléggé me-

⁸⁰ Vö. Hórapollón, I. II. (Vö. Scott–Ferguson, IV., 455, NF. III., ccv.)

⁸¹ A kígyó felsorolt tulajdonságai alapján az erdei siklóról (*Coluber longissimus*) lehet szó. A hagyomány szerint ez Aszklépiosz kígyója. A kígyókat általában is hosszú életűnek és megifjodásra képesnek, sőt halhatatlannak tartották. Vö. NF. III., ccviii. Talán ezért is lehetett Aszklépiosz szent állata. A párhuzamot erősíti Claudius Aelianus *De natura animalium*, 8. 12: Ὁ παρειαῖος ἢ παρούσιος (οὕτω γὰρ Ἀπολλόδωρος ἐθέλει) πικρὸς τὴν χροῶν, εὐωπὸς τὸ ὄμμα, πλατὺς τὸ στόμα, δακεῖν οὐ σφαλερός, ἀλλὰ πρᾶος. ἔνθεν τοι καὶ τῶ θεῶν φιλανθρωποτάτῳ ἱερὸν ἀνήκαν αὐτόν, καὶ ἐπεφήμισαν Ἀσκληπιοῦ θεράποντα εἶναι οἱ πρῶτοι ταῦτα ἀνιχνεύσαντες.

⁸² Vö. CH. I. 1. 27.

⁸³ Πνεῦμα. Scott szerint a kifejezés itt Δαίμων értelemben áll, ami meggyőző magyarázatnak tűnik.

⁸⁴ Vö. Soph. Antigoné 334 ssk, Hor. Od. I.3. A Mómosz-epizód jelentősége különlegesnek tűnik: mintha arra hívná fel az alkotó figyelmét, hogy valójában nem büntette meg eléggé méltó módon a lelkeket azzal, hogy emberré váltak. A kommentárok szerint a Mómosz-epizód egy a többi résznek ellentmondó kitérő. Ezzel szemben megfontolandónak tűnik, hogy Mómosz (az idézett szophoklészi kardalhoz hasonlóan) az emberi állapot különleges, ellentmondásos helyzetére hívja fel a figyelmet; éppen

rész lesz ahhoz, hogy fürkésze a természet csodálatos titkait? Azt akarod, hogy ne legyen része szomorúságban, neki, aki a világ végéig terjeszti ki szándékait? **45.** Az ember kiássa majd a növények gyökereit, és megvizsgálja nedveik tulajdonságait. Kifürkészi a kövek természetét, nemcsak az oktalan állatokat boncolja fel, hanem saját magát is, mert meg akarja tudni, hogyan keletkezett. Vakmerő kezeit kinyújtja a tengerig, kivágja az erdő fáit, amelyek önmaguktól nőnek, és az egyik ember átviszi a másikat a túlpartra. Meg akarja tudni, hogy milyen természet rejtőzik a szentélyek belsejében. Kutat majd mindent, egészen föl az égig, mert meg akarja figyelni azt a rendet, ami meghatározza az ég mozgását. De ez még nem minden. Még a föld végső határát is meg akarja ismerni; hiszen azt is felkeresi, ha a legmélyebb éjszakát akarja felkutatni. **46.** Bizony, semmi sem áll majd útjában, sőt, mivel be lesz avatva a gondtalan boldogság titkába,⁸⁵ és nem nyomasztja a félelem gyöttrő fullánkja, nyugodtan éli majd életét. Vajon tolakodó merészséggel nem fog majd fegyvert az ég ellen? Talán nem irányítja majd gondtalan lelkét még a csillagok ellen is?⁸⁶ Ezért tanítsd meg, hogy vágyakozzon arra, amit akar, hogy féljen a kudarc gyötrelmétől, hogy leigázza őt a mardosó szomorúság, ha nem szerezheti meg azt, amire vágyakozik. Kíváncsi lelkét vezesse félre a vágyakozás, a félelem, a szomorúság és a hiábavaló reménykedés! Eméssze lelkét örökké a szerelem, mindenféle remény és vágy, amely egyszer beteljesül, másszor viszont csak ámitja; hogy a siker édes csábítása szolgáljon a küzdelmekkel teli legfőbb szerencsétlenségéül. Gyötörje őt a láz, hogy elcsüggedve így fékezze meg vágyakozását!”

47. Szomorú vagy, fiam, Hórusz, amikor ezeket hallod szülőanyádtól? Ugye csodálkozol, és megdöbbensz azon, hogy a nyomorult ember mennyit szenved? Hát hallgasd meg azt, ami még szörnyűbb!

48. Hermész boldog volt, amikor Mómosz mindezt elmondta (hiszen kedve szerint beszélt), és éppen azt akarta tenni, amit Mómosz mondott, majd így szól: „Az isteni szellem természete, Mómosz, ami mindent magába foglal, többé nem lesz tétlen:⁸⁷ mert a mindenség ura engem nevezett ki az ő gondnokának és felvi-gyázójának. De örként az éles szemű istennő, Adrasztea⁸⁸ fog uralkodni mindenek

.....
arra, hogy a büntetés a lelkeket különleges helyzetbe hozza. Vö. CH. XI. 19–21. Véleményem szerint ez utóbbi szöveghely is ezt az értelmezést támasztja alá.

⁸⁵ *Μνηθῶσι*: vagyis szó szerint be lesznek avatva, mint a misztérium titkaiba.

⁸⁶ Mómosz az emberi *búbrisz* (Scott–Ferguson IV, 458: az emberi kíváncsiság, amely az ég elleni lázadásban éri el csúcspontját) veszélyére hívja fel a figyelmet; vagyis arra, hogy a lelkek majd megpróbálják visszavenni helyüket az égben, ahonnan ki lettek űzve. Mómosz szerint az emberi tudás képes lesz arra, hogy kifürkésze az ég titkait, így visszakövetelje magának azt. Vö. Scott – Ferguson, IV. 458 sk.

⁸⁷ A szöveg német fordítóját követve Scott konjektúráját fogadtam el, aki az *οὐκ ἐναργῆς γενήσεται* helyett az *οὐκετι ἀργή* olvasatot javasolja. Ez ugyanis jobban megfelel annak a motívumnak, ami a szövegben többször is előfordul, hogy a világ keletkezése előtt mozdulatlan, tétlen, tehát meddő volt. (9. 14. 27. 50. §.) Vö. COLPE – HOLZHAUSEN, II. 439, 330. jegyzet.

⁸⁸ Talán erre is utal aszöveg címe? Adrasztea Nemeszis vagy Ananké jelzője, am. 'Kikerülhetetlen'. Vö. Adrasztea szerepével a Phaidroszban (248c), ahol az istennő törvénye az, hogy az olyan lélek, amely képes arra, hogy szemléljen valamit az igazságból, örökké sértetlen maradjon.

felett, én pedig egy titkos eszközt készítek, amelynek törvénye változhatatlan és örök; szükségképpen ennek szolgál majd minden a földön születésétől kezdve egészen pusztulásáig, mert ez a szilárd ácsolata mindannak, ami megtörténik. A földön minden engedelmességre fog ennek az eszköznek.”⁸⁹ Ezt mondtam Mómosznak – [így szól] Hermész –, és az eszköz legott mozgásba lendült.

49. Miután mindez megtörtént és a lelkek megtestesültek, én pedig dicséretben részesültem azért, amit tettem, 50. az Úr ismét gyűlésbe hívta az isteneket. Amikor az istenek megjelentek, ő így szól: „Istenek, akik a világon a legelőkelőbbek vagytok, és akiknek romolhatatlan a természete, ti, akiknek az a feladat jutott osztályrészül, hogy mindörökké irányítsátok a nagy örökkévalóságot, ti, akiknek a létezők szüntelenül átadják egymást;⁹⁰ hát meddig lesz még ismeretlen hatalmunk? Meddig lesz még minden olyan, hogy sem a Nap, sem a Hold által nem válik láthatóvá? Alkosson mindegyikünk természetének megfelelően! Vessünk véget hatalmunkkal annak az állapotnak, hogy e massa még mindig tétlen! Azoknak, akik csak ezután születnek, tűnjék majd hihetetlen mesének az, hogy létezett a káosz. Fogjatok hát nagy munkákba, én magam leszek az első.” Így szól, és a sűrű massa, amely még fekete volt, rögtön rendezetté vált.⁹¹ 51. Fent megjelent az ég, feldíszítve összes titkával. A Föld pedig megremegett, majd, amint a Nap megvilágította, megszilárdult, és láthatóvá vált, felékesítve mindazzal a szépséggel, ami körülveszi. Mert Isten számára az is szép, amit a halandók alávalónak gondolnak, hiszen úgy lett megalkotva, hogy szolgálja az isteni törvényt. És örvendett Isten, amikor látta, hogy alkotásai végre mozognak. 52. Ezután megtöltötte mindkét kezét (amelyek olyan nagyok voltak, mint az ég) azzal, ami a természet által létezik; markát erősen összeszorította és így szól: „Vedd, szent föld, vedd, Te, akit mindenki tisztel, aki mindenek szülőanyja leszel, és hidd, hogy ezután semmiben sem szenvedsz majd hiányt!” Így szól Isten, és kitérte kezeit, amelyek az Istenhez illők, és mindazt, ami bennük volt, a világ építményébe szórta. 53. Kezdetben pedig tudatlanság uralkodott mindenben. Akkor a lelkek, akik csak éppen most lettek a test börtönébe zárva, és akik nem tudták elviselni szégyenüket, harcolni akartak az égi istennel, mert ragaszkodtak nemes származásukhoz, és vissza akarták szerezni, hiszen ők is ugyanattól az alkotótól származtak. Így hát fellázadtak, és eszközül használták az embereket, akik alájuk voltak vetve, azzal a szándékkal, hogy az egyik megtámadja a másikat, hogy szembeszálljanak egymással és háborúzzanak. És így az erősek sok

⁸⁹ A szövegnek talán meggyőző párhuzama található a PGM XIII. 178-ben, ahol Hermésznek és Moirának jut hasonló szerep (καὶ ἐφάνη Μοῖρα κατέχουσα ζυγόν, μηνύουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ δίκαιον εἶναι). Igaz, az idézett mágikus papirusz sem ad magyarázatot arra, hogy mi is az a titkos eszköz, amire Hermész utal, bár nyilván a végzetről vagy a sorsról van szó.

⁹⁰ Vö. Plat. Tim. 53e, Philo: De aeternitate mundi 108–111.

⁹¹ A szöveg egyértelmű ellentétet fejez ki a massa rendezetlen állapota és elkülönült, vagyis strukturált szerkezete között (ἐνώσεως διάστασις). A ἐνώσεως διάστασις tehát azt fejezi ki, hogy a teremtés aktusa előtt abban az anyagban, amiből minden létrejött (erre utalt fentebb a káosz is), semmiféle minőség vagy különbözőség nem volt. A létezők kialakulásához szükséges elkülönöződés történik itt meg.

mindent megtehettek a gyengékkel szemben, olyannyira, hogy az erők felégették és megölték a gyengéket, és élve vagy holtan taszították le őket a szentélyekről, 54. mígnem az elemek haragra gerjedtek, és úgy döntöttek, hogy kérelemmel fordulnak az uralkodó Istenhez az emberek vad életmódja miatt. Minthogy pedig már sok rossz történt, az elemek teremtő Istenükhöz járultak, és a következő szavakkal mondták el vádjukat.⁹²

55. Először is a tűz beszélhetett: „Uram – mondta –, ez új világ Alkotója, akinek neve az emberek előtt eddig titkos volt, és tisztelt az istenek között,⁹³ Istenem,⁹⁴ meddig akarod még tűrni, hogy a halandók élete istentelen maradjon? 56. Nyilvánítsd ki végre önmagad, adj valamilyen választ a világnak,⁹⁵ és békével szelídítsd meg az elvadult életet! Ajándékozz törvényeket az életnek, ajándékozz az éjszakának jóslatokat! Tölts el jó reménnyel mindent! Féljék csak az emberek az istenek bosszúját, és egyikük sem fog megmaradni a bűnben! Ha a bűnösök elnyerik büneik méltó büntetését, a többiek tartózkodni fognak a jogtalankodástól, tisztelni fogják az esküt, és még csak gondolni sem fognak szentségtelen dolgokra. Tanulják meg, hogy köszönetet mondjanak azért, hogy mások jót cselekedtek, és én, a tűz, örömmel szolgálok áldozatuknál, s tűzhelyükről illatos lángot küldök Hozzád. Mert mostanáig csak mocskoltak engem, uram, és az embereknek, akiket alkottál, istentelen gonoszsága arra kényszerít, hogy hamuvá emésszem a húst, és nem hagyják, hogy az legyek, amiért születtem, mert igaztalan módon megrontják romolhatatlan természetemet.”

57. A levegő pedig ezt mondta: „Én is szennyezetté váltam, Uram, és a holttestek dögletes gőzölgése miatt betegséget terjesztek, már nem vagyok egészséges, és fentől oly dolgoknak vagyok tanúja, amiket nem szabadna látnom.”

58. Majd pedig – nemes lelkű fiam – a víz jutott szóhoz, és ezt mondta: „Atyám, csodálatra méltó alkotója a létezőknek, önmagától született Istenség,⁹⁶ aki az Általad mindent nemző Természetet teremtetted, parancsold meg végre, hogy a folyók medre mostantól legyen tiszta! Mert a folyók és a tengerek lemosásuk a gyilkosok szennyét, és befogadják a meggyilkoltak holttesteit.”

⁹² Az elemek itt következő panaszait BOUSSET (i. m.) Hénokh könyvének 9. részével állította párhuzamba, míg R. REITZENSTEIN (*Die Göttin Psyche in der hellenistischen und frühchristlichen Literatur*, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, 1917 Winter, 81.) szerint meggyőző párhuzam található Hippolütosznál is (Ref. V. 8. 22).

⁹³ A szövegben eredetileg ez áll: καὶ κρυπτὸν ἐν θεοῖς καὶ σεβαστὸν ὄνομα μέχρι νῦν ἅπασιν ἀνθρώποις. Ez mindenképpen problematikus kijelentés. Isten neve miért az istenek, miért nem az emberek előtt ismeretlen, továbbá: vajon az emberek csak azért eddig tisztelték Istent, mert a földön e szörnyűségek történnek?

Megfontolandó, hogy a jelzőket esetleg felcseréljük (vö. NF. IV., 18. app. crit.), hiszen Isten a teremtéssel éppen ekkor készül kinyilvánítani önmagát, vagyis eddig volt ismeretlen az emberek számára. COLPE – HOLZHAUSEN (II. 441) javaslata szerint itt egy közbevetésről lehet szó: καὶ κρυπτὸν – ἐν θεοῖς καὶ σεβαστὸν – ὄνομα μέχρι νῦν ἅπασιν ἀνθρώποις. Én ezt fogadtam el.

⁹⁴ Δαίμων.

⁹⁵ Χρμάτισόν τι. Vö. az adott szócikknél LSJ I. 4. ahol a kifejezés jelentése 'választ adni a jóslatkérőnek'.

⁹⁶ Δαίμων, mint fentebb is.

59. Ezután sorjában a szomorú föld következett, és †...†⁹⁷ nagyhírű gyermekem, így kezdett beszélni: „Király, égi pályák irányítója és ura, atyánk és vezetőnk nekünk, az előtted itt álló elemeknek! Minden létező tőlünk veszi növekedésének és csökkenésének okát, majd pedig, ha megszűnik, szükségképpen bennünk éri el a kikerülhetetlen véget. Te, aki Tisztelettel teljes vagy, milyen ostoba, istent nem ismerő, embertelen tömeg jelent meg rajtam! Bár én fogadom be minden létező természetét (hiszen, ahogyan elrendelted, én hordozok mindent, és én fogadom önmagamhoz a leölt állatokat), 60. már nem tisztelnek. A te földi világod létezőkkel van tele, de istene nincs. Mivel nincs semmi, amitől az emberek féljenek, minden módon áthágják a törvényeket, Uram, és mindenféle álnok fondorlat következtében az én vállaimra zuhannak! Teljesen megromlok, mert átáztatnak a holttestek nedvei! 61. Így hát, Uram, azokat is magamhoz kell fogadnom, akik nem méltók erre. Én azonban mindazokkal együtt, akiket magamon hordozok, Istent is be akarom fogadni. Ajándékozd a földnek – ha nem is önmagadat, hiszen *Téged* nem tudlak befogadni – legalább szent kiáradásodat! Változtasd a földet a legmegbecsültebbé az elemek között! Mert mindazok közül, amik tőled származnak, csak a föld dicsekedhet azzal, hogy ő ajándékoz mindent.

62. Ezeket mondták az elemek. Majd pedig Isten, míg szent hangja beszéd közben betöltötte a mindenséget, ezt mondta: „Menjete, szent gyermekeim, akik méltók vagytok nagyszerű atyátokhoz; semmit se próbáljatok megváltoztatni, és ne engedjétek, hogy világom a ti szolgálatotok nélkül legyen. Mert köztetek már megvan az én természetemnek egy másik kiáradása,⁹⁸ aki szent figyelője lesz az emberek cselekedeteinek; az élők csalhatatlan bírója, aki nemcsak rettenetes uralkodója lesz az alvilágiaknak, hanem olyan, aki megbosszulja bűneiket. És minden embernek – amíg nemzetsége fennáll – kijut majd méltó jutalma.”

63. Ezután – ahogyan az Úr megparancsolta nekik – az elemek befejezték kéréseiket, és elhallgattak; majd mindegyikük saját birodalmát irányította, és azon uralkodott.”

64. Ekkor így szólt Hórusz: – Anyám, hogyan részesült a föld abban a kegyben, hogy befogadja Isten kiáradását?

Ízisz így válaszolt: – Nem adhatom tovább e születés történetét, mert tiltja a törvény, hogy feltárjam nemzetséged eredetét, nagy erejű Hórusz, nehogy azután később eljusson az emberekhez a halhatatlan istenek keletkezéséről való tudás. Csak ennyit mondhatok: az uralkodó Isten, a mindenség Teremtője és Alkotója †...†⁹⁹ kis időre a földnek ajándékozta atyádat, a hatalmas Oziriszt, és a legnagyobb istennőt, Íziszt, hogy segítségére legyenek a világnak, amely híján volt mindennek.

⁹⁷ Romlott hely, vö: NF. IV., 19. app. crit., 45. o. 213. jegyzet. A szöveg hely megoldására nincs megnyugtató javaslat.

⁹⁸ Az első kiáradás Hermész volt.

⁹⁹ A kéziratokban a τεχνίτης után egy τι áll, ami e helyen nem értelmezhető. Meglehet, hogy a szövegjavítási kísérletek helyett ki kell zárni.

65. Ők töltötték meg élettal az életet.

Ők szüntették meg az emberek között dúló kölcsönös vad öldöklést.

Ők szenteltek templomokat és áldozatokat isteni elődeiknek.

A halandóknak ők ajándékoztak törvényeket, táplálékot és oldalmazó tetőt.

66. „Ők értik majd meg – mondta Hermész – és magyarázzák írásaim minden titkát, egyeseket pedig titokban tartanak, de azokat, amelyek a halandókat jócselekedetre indítják, sztélékre és obeliszkekre vésik fel.”¹⁰⁰

67. Ők tanították meg elsőként a törvényhozás tudományát, és így mindent törvényességgel és igazságossággal töltöttek el.

Ők hozták el az emberek életébe a hatalmas istent, az Esküt, mivel az ígéret és a hűség első megalapozói.

Ők tanították meg azt, hogyan kell beburkolni azokat, akik elhagyták az életet.¹⁰¹

Ők, miután megvizsgálták a könyörtelen halált, megértették, hogy ha egy olyan lélek, amely kívülről szokott belépni az emberi test alkotmányába, és meghatározott időnként visszatér oda, ha egyszer késve jön, kábulttá lesz, amiből többé már nem tud magához térni.

Ők vésték titkos sztélékre azt – ahogyan azt Hermésztől megtanulták –, hogy a földet körülvevő levegőt daimónok népesítik be.

68. Miután egyedül ők tanulták meg Hermésztől Isten titkos törvényeit, az embereknek adományozták az összes mesterséget, tudományt és hasznos tudást, és törvényhozóikká lettek.

Ők tanulták meg Hermésztől, hogy a Démiurgosz törvénye szerint mindaz, ami felül van, kapcsolatban van azzal, ami alant van, és a földön olyan szertartásokat alapítottak, amelyek megfelelnek az égben lévő misztériumoknak.

Ők, mivel felismerték azt, hogy a test halandó, a jósoknak tökéletességet adtak mindenben, hogy ha egy jós az istenek felé akarja emelni kezét, ne legyen tudatlan a létezőket illetően, hogy így a filozófia és a mágia táplálja a lelket, a testet pedig gyógyszer mentse meg, ha valami baj éri.

69. Miután Ozirisz és én megtettük mindezt, gyermekem, és láttuk, hogy a világ kiteljesedett, visszahívtak minket azok, akik az égben laknak. De nem térhettünk

¹⁰⁰ Ízisz és Ozirisz dicsőítése feltehetően későbbi betoldás. Erre több jel és szerkezeti következetlenség is utal. Egyrészt a 64. §-ban nyilvánvaló, hogy Ízisz beszél, ugyanakkor feltűnő, hogy a 66–69. §-ban újra Hermészt idézi a szöveg. Ebben a részben az is sajátos, hogy egyedül a 66. §-ban van futurum, az Ízisz- és Ozirisz-eulogium többi része aoristosban áll. Vö. NF. cxlviii skk.

A himnusz egyértelmű párhuzamokat mutat több ismert Ízisz-himnusszal. Vö. Diodórosz, *Bibliothéké*, I. 27. Lásd továbbá: *Bulletin de Correspondance Hellénique* LI., 1927, 379–380. (Magyarul: *Görög vallástörténeti cbrstomathia*, 118.o., 1. jegyzet, Sarkady János fordítása.)

A fordításban igyekeztem megtartani a szöveg jellegzetességét, ami egyértelműen ezen himnuszok strukturális elemére utal, amennyiben a sorok mindig az *egó* fordulattal kezdődnek. Ezt a *Κόρη κόσμου*-ban a mondatok elejének *οὕτοι* formulái helyettesítik.

¹⁰¹ A szöveg itt feltehetően a mumifikálásra utal. Vö. NF. 240. jegyzet.

vissza, míg meg nem kértük az Urat, hogy teljen el e tanítással a mindent körülvevő ég; ránk pedig boldog visszatérés várt. De Isten a himnuszokban leli örömét.

70. – Ajándékozz meg engem is e himnusz ismeretével, anyám – mondta Hórusz –, hogy ne legyek tudatlan!¹⁰²

Ízisz pedig így szólt: – Figyelj, gyermekem!¹⁰³

¹⁰² ἀμαθής, ami itt annyi, mint: ἀμύητος. A szövegrészhez I. SH. XXV. 1: βούλομαι οὖν καὶ τῆς θεωρίας ταύτης μύστης γενόμενος εὐχαριστήσαι σοὶ μόνη, ἀθάνατε μήτηρ.

¹⁰³ Vö. CH. I. 29–31.; CH. XIII. 15.